

úvod

Úvodní slovo

Toto monotematické číslo Akt Fakulty filozofické je tvořeno především příspěvky, které se týkají různých forem poznávání přírody v dějinách i současnosti filosofie a vědy. Autoři, jimiž jsou povětšinou mladí badatelé, se ve svých textech zabývají historickými formami poznávání přírody, důsledky přírodovědného poznání pro člověka i filozofickými otázkami plynoucími z pokroku přírodních věd. Obecně lze říci, že představené články pojednávají o různých podobách vztahu mezi vědou a filosofií od raného novověku po současnost. Jaké oprávnění však má taková tematické orientace? Slučuje se vůbec s posláním, ambicemi a nároky dnešní filosofie? Nepředstavují tyto otázky pro filosofii cizorodé a nepatřičné pole, na které by filosofie ani neměla vstupovat?

Odpověď lze najít v eseji, který publikoval v 80. letech minulého století německý filosof Odo Marquard. Tento esej nese obtížně přeložitelný název Inkompentzkompenstionskompetenz? a pojednává o stavu filosofie, která se blíží ke svému konci.¹ Filosofie totiž podle Marquarda pozbyla již většiny svých původních kompetencí a snaží se tento stav neobratně kompenzovat. Ztráta kompetencí byla podle Marquarda dlouhodobým historickým procesem, který lze nejstručněji vyjádřit takto: Na počátku byla filosofie kompetentní ke všemu, poté jen k něčemu a v současnosti již není kompetentní téměř k ničemu.

1) MARQUARD, Odo (1981): Inkompentzkompenstionskompetenz? In týž: Abschied vom Prinzipiellen. Stuttgart, s. 23–38.

V rozšířené verzi by příběh o ztrátě kompetencí mohl vypadat takto: Původně v Řecku filosofie pojednávala o všem – o bozích, o člověku, o přírodě, o společnosti, o štěstí, o spravedlnosti, o nebeských tělesech atd. S příchodem křesťanství si ovšem řeč o Bohu, spáse a štěstí pro sebe vyhradila křesťanská teologie – a filosofie se stala její služkou. Později v novověku přišla filosofie o další téma: Řeč o přírodě si vyhradily vznikající empirické přírodní vědy, které začaly poskytovat užitečné a prospěšné poznání – a filosofie se stala jen jejich metodologickou služkou. V 19. století přišla filosofie o svou kompetenci hovořit o sociální spravedlnosti a lidském štěstí. Tuto kompetenci si přisvojila politická praxe – i v tomto případě se filosofie podle Marquarda stala jen služkou, která zdůvodňovala a obhajovala různé emancipační projekty. Stejně tak v 19. století filosofie již nemohla hovořit o člověku a společnosti, protože tuto kompetenci si pro sebe začaly vyhrazovat rodící se sociální vědy: především sociologie a antropologie. I v této tematické oblasti filosofie plnila určitou služebnou úlohu, protože poměrně dlouho těmto oborům poskytovala inspirační, pojmové a metodologické zázemí (a otázkou zůstává, zdali se na tom něco změnilo). Marquard upozorňuje, že pro filosofii měly tyto ztráty kompetencí dost závažné důsledky. Filosofie se totiž stala disciplínou, která organizovaně poskytovala pomocnou činnost v nouzových situacích, do kterých se dostávali a dostávají její konkurenti.

Co však zbývá filosofii dnes? Podle Marquarda dnes filosofii zbývá už jen to, aby si přiznala vlastní nekompetenci. Ale právě to se neděje. Dnešní filosofie mnohem spíše trpí nostalgií po bývalých kompetencích. Namlouvá si, že je stále ještě významným, důležitým, ba dokonce nepostradatelným oborem. A snaží se ztrátu kompetencí maskovat. Přesněji řečeno, snaží se svou nekompetenci kompenzovat – činí tak však nekompetentně. Podle Marquarda totiž dochází ke kompenzaci nekompetence prostřednictvím zvláštních vedlejších činností, které s filosofií samotnou nemají mnoho společného. Z mnoha příkladů těchto způsobů kompenzace nekompetence, které uvádí Marquard, lze zmínit tři: Prvním příkladem je veřejné moralizátorství. Filosofové se stylizují do role svědomí společnosti, zarmouceně konstatují charakterové vady svých spoluobčanů a z pohodlí svých klimatizovaných pracoven hájí lidská práva od Čukotky až po Ohňovou zemi. Filosofové připomínají, že mládež je zkažená Facebookem, lidské vztahy jsou neautentické a ekonomická krize je důsledkem levičáckých rejdů. Kvůli morálnímu úpadku společnosti pak filosofové předepisují duchovno ve velkém: nejlépe v podobě instantních a dobře stravitelných filosofí člověka, pro člověka či přes člověka a ještě dál.

Druhým příkladem kompenzace nekompetence je kongresová turistika. Dobře organizovaní filosofové, kteří se podobají mezinárodnímu gangu posedlému obhajováním vlastní nepostradatelnosti, se scházejí na velikášských setkáních, jejichž odborný přínos bývá sporný. Pikantní přílohou ke švédským stolům kongresové turistiky je skutečnost, že v souvislosti s americkou módou kvantifikace odborného výzkumu se nakonec z účasti na konferencích stává jen skautská soutěž o získání dalšího bobříka do statistiky vlastní akademické kariéry. Přehledná tabulka s absolvovanými prezentacemi je pak jen dalším

dokladem filosofické nepostradatelnosti. Třetím příkladem kompenzace nekompetence je infarkt myokardu. Důkazem toho, že filosof existuje a odvádí nějaký výkon, je podle Marquarda také útek do přepracovanosti: Pobledlé a strhané tváře přepracovaných filosofů, zkroutených skoliózou, migrénami a znechucením ze studentů, mají ukázat, že filosofové stále nesou na svých bedrech obtížné a vysilující břímě záchrany lidstva. Filosofické krédo v této situaci už nemá povahu vznešeného moudra, ale zní podle Marquarda zcela prostě: Vzdychám, tedy jsem – a to užitečný.

Podle Marquarda nemusíme však vnímat proces ztráty kompetencí jako něco, co je třeba kompenzovat, jako ohrožení filosofie, ne-li přímo její zánik. Můžeme tento proces pochopit též pozitivně jako proces, který filosofii ulehčuje od plnění úloh, jež ji spíše zatěžovaly. Stačí připomenout, že filosofie se fakticky stala služkou, jejímž úkolem byla formulace a obhajoba náboženských dogmat, zdůvodňování lidského nároku na ovládnutí přírody, nebo teoretický servis pro všechny pokrokářské ideology. Kromě toho filosofie často plnila i funkci nepřilíši pochopeného inspiračního zdroje pro různé filosoficky nedomrlé zkoumatele lidské přirozenosti, religiozity, etnicity nebo feminity. Takováhle filosofie byla zneuctěná, instrumentalizovaná, vykostěná, otupená a často i připravená do voňavých aromapacků, které zaručují bezproblémové zažívání doprovázené spokojeným říhnutím nad pocitem vlastní vzdělanosti. Pokud si ovšem filosofie připustí, že už je kompetentní jen k uznání vlastní nekompetence, může znovu získat svobodu. A jak je známo, svoboda spočívá především ve zdrženlivosti: Filosof se nemusí vyjadřovat ke všemu, nemusí pomáhat náboženství, nemusí se stydět před vědou za neexaktnost svých poznatků, nemusí prokazovat svou smysluplnost sociálním vědám, které rychle zapomněly, kde je jejich původ. Filosofie získá svobodu tím, že odmítne plnit úlohu, kterou jí vymezili její úspěšnější konkurenti.

Marquard také naznačuje, kam by se napříště aktivita filosofů měla orientovat: na spolupráci s přírodními vědami. A z této myšlenky nové a svobodnější orientace filosofie vzešla konečná podoba představovaného čísla Akt. Podle našeho přesvědčení by měla být opuštěna agresivita fenomenologů, kteří chtějí vědu vyzávorkovat a vrátit se – patrně i civilizačně a technologicky – do dob starého Řecka. Ale stejně tak by měla být opuštěna i ponížená a trapná snaha učinit z filosofie vědu, protože takové pokusy k ničemu nevedly. Naopak, nová příležitost se rýsuje ve spolupráci filosofie a vědy na poli kognitivních věd – mezi netopýry a zombíky, kteří se vzájemně honí po čínských pokojích možná přece jen svítá naděje na oboustranně inspirativní a výhodnou spolupráci. Další šanci pro sblížení filosofie a přírodovědy potom lze vidět ve společné spolupráci při zkoumání dějin vědy: Je zřejmé, že zvláště v dřívějších evropských dějinách se filosofie a věda prolínaly a vzájemná spolupráce tedy může být nanejvýš obohacující pro pochopení geneze a podstaty moderní evropské kultury, kterou nelze redukovat jen na výsledek sociálních procesů. Stejně tak zůstává nezpochybnitelnou kompetencí filosofie kritické domýšlení některých důsledků moderního vědeckého bádání, stejně jako jeho nevyslovených a netematizovaných předpokladů. Domníváme se, že v tomto monotematickém čísle Akt

mohou čtenáři najít příspěvky, které tematicky spadají právě do těchto tří tematických oblastí. A doufáme, že právě mladí badatelé, nsvázaní oborovými stereotypy, mohou najít v dnešním světě pro filosofii nějaké důstojné místo.

PhDr. Daniel Špelda, Ph.D.

příspěvky

Petr Pavlas
Petra Klímová
Jan Janský
Michal Pacvoň
Jiří Podhajský
Anna Lukešová
Vladimír Havlík
Eliška Květová
Marek Havlík